

מי יודע? | אוהד זיסרמן

הבדלה ומים לאור לימוד מסכת מקוואות

לימוד העיון במסכת מקוואות והעיסוק הרב במשמעות המים ובעולמות הטומאה והטהרה שלחו אותי לחפש יסודות מחשבתיים שישפכו אור על נושאים אלו, שעד כה לא היו מוכרים לי. עניין אחד שמשך את תשומת ליבי הוא ההבדלה, המופיע בתורה מספר פעמים בהקשרים של טומאה וטהרה, וגם בהקשר למים - הבדלת המים התחתונים מהמים העליונים ביום השני של בריאת העולם. אתחיל בביאור עניין ההבדלה, כפי שעלה בידי להבין אותו, וזאת בתקווה להאיר כיוון חדש בהבנת הסוגיות הנלמדות ולהציע דרך בעבודת ה' המתקשרת אל הנושאים עליהם המאמר נכתב.

הבדלה

התבוננות בפסוקי התורה העוסקים בהבדלות, בהם מופיעות מילים מהשורש בד"ל, מעלה כי הפירוש המדויק ביותר למילים אלו הוא סימון שוני בין דברים, או יצירת השוני ביניהם (או שני הפירושים גם יחד).¹ פעולת ההבדלה מתרחשת כאשר יש צורך בהבדלה, בין אם היא יוצרת את השוני יש מאין, ובין אם היא רק מסמנת ומעידה על שוני קיים.

¹ כך, למשל, אפשר להבין את החזרה על ההבדלה בין החושך לאור – פעם אחת ביום הראשון על ידי א-להים ופעם שנייה ביום הרביעי על ידי המאורות: ביום הראשון א-להים יצר הבדלה-שוני, וביום הרביעי המאורות החלו להעיד-לסמן את השוני הזה.

כך מתפקדת ההבדלה בפסוקי המאכלות האסורים: "זאת תורת הבדלה והעוף וכל נפש הטהרה הממשת במים ולכל נפש השרצת על הארץ. להבדיל בין הטמא ובין הטהור ובין הטהרה הנצאלת ובין הטהרה אשר לא תאכל".² ההוראה של החוקים המגדירים איזו בהמה כשרה ואיזו לא, מה טמא ומה טהור, היא המעידה על השוני בין הבהמות השונות ובין הטומאות לטהרות.³ הוראת הבדלה זו נצרכת לחלוטין כי בלעדיה אי אפשר לדעת איזו בהמה טהורה ואיזו אינה טהורה, ובעצם, את מה ראוי לאכול; התורה מדגישה לנו: "זאת תורת הבהמה - להבדיל", החשיבות של ההוראה הזו היא סימון השוני.

בתורה ההבדלה היא פעולה הכרחית שבאה למנוע תוצאות רעות:⁴ כדי לא להיטמא (או להיטמטם) מאכילת בהמה לא כשרה, כדי לא להיפגש עם טומאה, כדי לדעת אם אדם טמא ובכך שהוא ימנע מלהיכנס בטומאה אל הקודש, וכן, כדי לדעת מי לוי ומי ישראל ובכך למנוע את הנגף - "ולא יהיה בכני ישראל נגף בגשת בני ישראל אל הקדש".⁵ גם אם ההבדלה לעיתים בלתי נעימה ואף קשה, היא פעולה הכרחית ונצרכת משום שהיא מונעת פגמים בעבודת ה' ובחיים.

ברובד נוסף מובן כי ההבדלה יוצרת סדר, היא מביאה את האדם להפרדה בין דברים שהופעה מעורבבת שלהם גורמת לתוצאות שליליות. דבר זה מתואר, למשל, בסיפור חטא נדב ואביהו: "ויין ושכר אל תשת אתה ובניך אתך בבאכם אל אהל מועד ולא תמתו חקת עולם לדתיכם. ולהבדיל בין הקדש ובין החל ובין הטמא ובין הטהור".⁶ חטא נדב ואביהו הוא תוצאה של חוסר הבדלה וחוסר גבול, כאשר התגובה אליו מדגישה דווקא את הצורך בהבדלה, את הצורך בהוראות חדשות שימנעו מקרים של חוסר הבדלה.

² ויקרא י"א, מז.

³ ואפשר לפרש שהיא עצמה יוצרת את השוני שלא היה קיים כלל לפנייה.

⁴ כל הופעות של ההבדלה בתורה (למעט סיפור הבריאה בבראשית א', והבדלת ערי המקלט) – הן הבדלה בין כשר לטורף (שקץ), בין טמא לטהור ובין קודש לחול.

⁵ במדבר ח', יט.

⁶ ויקרא י' ט-יב.

בירושלמי מובא: "אם אין דיעה - הבדלה מניין?"⁷ בכך קשרו חז"ל את עניין ההבדלה אל הדעת. כדי להעמיק בנושא הזה, אבאר מעט מעניין הדעת על פי פשטי המקראות ועל פי החסידות.

דעת

כיום המונח 'דעת' קרוב בשימוש לביטויים השגורים בפי כל 'מודעות' ו'תודעה'. אולם בלשון התורה, וגם בקבלה ובחסידות, משמעויותיו של המונח רחבות יותר.

והדעת הוא מלשון והאדם ידע את חוה והוא לשון התקשרות והתחברות שמקשר דעתו בקשר אמיץ וחזק מאוד.⁸

לפי האדמו"ר הזקן, 'לדעת' משמעו להיות במודעות עכשווית, להיות בחוויה הווית ביחס למידע ספציפי או להבנה מסוימת. אם **הבנתי** משהו, הוא נשאר אי שם בזיכרון שלי, מחכה שאזדקק לו או שאזכר בו וכך יעלה לתודעה שלי. אך אני לא יודע את מה כל שמובן לי, כי זה כלל לא נמצא אצלי בתודעה, זה לא חלק מההווה שלי, אני לא חווה את ההבנה הזאת.

דבר הנמצא בתודעה שלי, דבר שאני מודע אליו, מחובר אלי ברמה כזו או אחרת, בין אם זה מבחירה ובין אם לא. וכך גם לשון המשנה בשבועות "ידיעות הטומאה": כאשר אדם אוכל קודש בטומאה או נכנס למקדש בטומאה הוא מביא קרבן חטאת, אך רק אם ידע בתחילה שנטמא ונעלם ממנו ברגע הכניסה למקדש או ברגע אכילת הקודש.⁹ כלומר, בשעת הכניסה הוא לא ידע שהוא טמא, כי זה לא היה במודעות שלו בכלל. וכך, מודעות למהו מובנת כחיבור אליו.¹⁰

⁷ ירושלמי ברכות, פרק ה הלכה ב. ועוד באותו עניין: "הבדלה בחונן הדעת. מאי טעמא? אמר רב יוסף: מתוך שהיא חכמה קבעוה בברכת חכמה" (בבלי ברכות, ל"ג, א); "דעת – זה סדר טהרות" (בבלי שבת, ל"א, א).

⁸ תניא, ליקוטי אמרים, פרק ג'.

⁹ עיין משנה שבועות פרק ד'.

¹⁰ מהצד השני, דעת היא גם החיבור בין השכל לרגש, כפי שמבואר בתניא שם. לדוגמא: ההבנה שחצייה לא בטוחה של הכביש לא בוודאות תגרום לפחד מחצייה שכזו, אבל מודעות והעמקת המחשבה בהבנה הזאת בהחלט תוליד פחד. וכן לחיוב: ההבנה שמישהו מתאמץ בשבילך לא בוודאות תוליד אהבה והערכה כלפי אותו אדם, אבל העמקת וקישור המודעות להבנה הזאת תוליד אהבה והערכה. (מה גם שהבנות הן בזיכרון, ולא דווקא תלויות זמן, ואילו עניין הרגש הוא הווי ומידי, והדעת היא כח שכלי שעניינו הווה).

הנה דוגמא שתבאר את העניין: לפעמים, כאשר אדם קם משינה ופוקח עיניים, הוא רואה את הסוכב אותו, אבל חולפות עוד כמה שניות עד שהוא מבין מה הוא רואה. עד שהוא קולט שהארון שמולו הוא ארון, ושהמיטה עליה הוא יושב היא מיטה.

לפני ההתעוררות הוא היה חסר דעת ולכן, אף על פי שהוא ראה את הכל, זה היה חסר משמעות מבחינתו כי לא הייתה לו את הדעת שמצליחה לחבר אותו אל הנראה ולעשות סדר בסבך הצבעים והצורות.¹¹

עניין זה קשור לכך שהדעת הרבה פעמים לא נספרת במערכת הספירות והכתר - שעניינו הוא גם חיבור והתקשרות, אם כי בצורה שונה - נספר במקומה. כי כל הספירות הן בחינת "כח" - האפשרות לפעול, ואילו הדעת היא החוויה עצמה, ובמובן מסוים, היא הפועל של כל הספירות.

על פי דברים אלו מובן מאמר חז"ל "אם אין דעה - הבדלה מניין?"¹², אותו הבאנו לעיל, שכן היכולת להבדיל בין דברים טמונה במודעות העכשווית של האדם. את חוקי ההבדלה אפשר וצריך להבין בבינה, אבל כאשר נפגשים בטמא ובטהור צריך לדעת את ההבדל, צריך להיות מחובר להבנה של החוקים ולהיות ער ואחוז במציאות, בהווה, בזמן הפגישה עם הדבר; לדעת מתי אתה טמא - להיות במודעות מתמדת כדי לא לבוא חלילה בטומאה אל הקודש.¹³

לכאורה הצגתי שני דברים סותרים: מצד אחד הדעת היא חיבור, ומצד שני היא המאפשרת הבדלה, ופירוד. ובכן, בתפיסה החסידית-קבלית באופן כללי יש צורך

¹¹ "וַיְהִי שְׁנֵיהֶם עִירוּמִים הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ וְלֹא יָתְבַשְׁשׁוּ" (בראשית ב', כה); "וְתִפְקַחְנָה עֵינֵי שְׁנֵיהֶם וַיֵּדְעוּ כִּי עִירֻמָּם הֵם" (שם ג', ז): על ידי האכילה מעץ הדעת טוב ורע נפקחו עיני אדם וחווה, ממש כמו בהתעוררות משינה. גם לפני כן הם היו עירומים, רק שהם לא היו מודעים לכך. לפני פקיעת העיניים, לפני הדעת, לא הייתה בושה. כך קטן, שאין לו דעת, לעיתים מתבייש ולעיתים לא (כדאייתא בפרק החובל). וכן, הרבה ספקות לגבי נישואים עם קטנה הם "האם יש לה דעת לשמור כתובתה".

¹² ירושלמי, שם.

¹³ לאור הסבר זה אפשר לחשוב על ביטויים כמו 'דעתי האישית', 'הסחת דעת', 'דעת תורה' וכדומה.

בהפרדה כדי ליצור חיבור. עצם הידיעה שמהו אחד שונה מהאחר, היא גם הידיעה ששניהם מתקיימים זה לצד זה.¹⁴

המחשה לצורך בהבדלה ודעת היא פרשיית ערי המקלט:

אָוּ בְּקָדִיל מִשֵּׁה שְׁלֹשׁ עָרִים בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרְחָה שְׁמֶשׁ: לְגַם שְׁמָה רוֹצֵחַ
אֲשֶׁר יִרְצַח אֶת רֵעֵהוּ בְּבָלִי דַעַת וְהוּא לֹא שָׁנָא לוֹ מִתְמַל שְׁלֹשׁ וְנָס אֶל
אַחַת מִן הָעָרִים הָאֵל נָחִי.¹⁵

שְׁלוֹשׁ עָרִים תְּבַדִּיל לָךְ בְּתוֹךְ אֶרְצְךָ אֲשֶׁר ה' אֱ-לֹהֶיךָ נָתַן לָךְ לְרִשְׁתָּהּ: [...] וְזֶה דְבַר הַרְצַח אֲשֶׁר יְנוֹס שְׁמָה נָחִי אֲשֶׁר יִכֶּה אֶת רֵעֵהוּ בְּבָלִי דַעַת וְהוּא לֹא שָׁנָא לוֹ מִתְמַל שְׁלֹשׁ: [...] פֶּן יִרְדֶּף גְּאֹל הַדָּם אַחֲרֵי הַרְצַח כִּי יִחַם לְבָבוֹ וְהִשְׁיִגוּ כִּי יִרְכֶּה הַיַּרְדֵּן וְהִקְהוּ נַפְשׁ וְלוֹ אֵין מִשְׁפַּט מוֹת כִּי לֹא שָׁנָא הוּא לוֹ מִתְמַל שְׁלֹשׁ: עַל כֵּן אֲנֹכִי מְצַוְךָ לְאֹמַר שְׁלֹשׁ עָרִים תְּבַדִּיל לָךְ:¹⁶

לכאורה דינו של הרוצח בשגגה צריך להיות או כדין רוצח או כפטור. ואולם, התורה מחדשת מציאות ביניים: הרוצח בשגגה אכן נקרא רוצח ואינו פטור, אך עם זאת אינו חייב מיתה כדין רוצח רגיל. התורה מגדירה את הרוצח בשגגה כאדם חסר דעת - "אֲשֶׁר יִכֶּה אֶת רֵעֵהוּ בְּבָלִי דַעַת", כאשר חוסר הדעת שלו גרם למעשה רע. הבעיה כאן היא חסרון הדעת וההבדלה, חוסר החיבור למציאות שבגינו נוצר הרצח.

שילוח הרוצח לעיר מקלט מטרתו למנוע מציאות נוספת של חוסר הבדלה ורוצח. גואל הדם עשוי ב"חום לבבו" להיות גם חסר דעת ולעשות "משפט מוות" לרוצח בשגגה שזה אינו דינו. הבידול של ערי המקלט בא לתקן את חוסר ההבדלה שיצר הרצח - בידול מול חוסר בידול.

¹⁴ כפי שניסור של עץ לקרשים הוא המאפשר לחבר אותם יחדיו - ועולה השאלה: למה להפריד מלכתחילה? למה לנסר את העץ לקרשים אם לפני הניסור כל הקרשים מאוחדים ומחוברים בגוף העץ החי? והעניין בזה הוא שאמנם העץ הוא אחדותי לפני ההפרדה, אבל הוא לא חיבור של דברים שונים, הוא לא יצירה בעלת כוחות שונים המשולבים יחד. מהקרשים אפשר ליצור אין סוף של יצירות שונות שאינן העץ עצמו. בדיוק כפי שה' ברא את העולם על ידי הבדלות מציאות של תהו ובוהו בה הכל מעורבב ואחדותי אבל אין יצירה עצמאית.

¹⁵ דברים ד', מא-מב.

¹⁶ דברים י"ט, ב-ז.

מים וארץ

לאחר שעסקנו בהבדלה ובדעת בפני עצמם נסביר איך עניינים אלה באים לידי ביטוי במקוואות.

ביום השני של הבריאה המים הובדלו:

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי רְקִיעַ בְּתוֹךְ הַמַּיִם וַיְהִי מִבְדִּיל בֵּין מַיִם לְמַיִם: וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת הַרְקִיעַ וַיִּבְדֵּל בֵּין הַמַּיִם אֲשֶׁר מִתַּחַת לָרְקִיעַ וּבֵין הַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל לָרְקִיעַ וַיְהִי כֵן:¹⁷

ולמחרת נאמר:

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִקְווּ הַמַּיִם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם אֶל מְקוֹם אֶחָד וְתִרְאֶה הַיַּבְשָׁה וַיְהִי כֵן:¹⁸

בתחילה הובדלו המים עצמם למים שמעל הרקיע ולמים שמתחת הרקיע. לאחר מכן התרחשה הבדלה נוספת, והפעם הובדלו המים מן היבשה. המים אשר נמצאים על פני כל הארץ בלי גבול ובלי מקום מוגדר לא נתנו לארץ להראות; הפיכתם למקווה במקום אחד, תחימתם ונתינת מקום וגבול, אפשרו את קיום היבשה ואת צמיחת העצים והצמחים.

ביום החמישי נבראו היצורים השייכים למרחבי הרקיע והמים שנבראו ביום השני: "וַיִּשְׂרְצוּ הַמַּיִם שָׂרָץ נֹפֵשׁ תַּיִם וְעוֹף יְעוֹפֵף עַל הָאָרֶץ עַל פְּנֵי רְקִיעַ הַשָּׁמַיִם",¹⁹ וביום השישי נבראו היצורים השייכים למרחב הארץ, שנברא ביום השלישי: "וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת חַיַּת הָאָרֶץ לְמִינָהּ וְאֶת הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ וְאֶת כָּל רֶמֶשׂ הָאֲדָמָה לְמִינֵהוּ [...] וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם".²⁰

מעתה מאכלות אסורים נקראים בשני שמות - 'שקץ' מול 'טמא': כל מה שנברא ביום החמישי ואסור לאוכלו נקרא שקץ²¹ וכל מה שנברא ביום השישי ואסור

¹⁷ בראשית א', ו-ז.

¹⁸ שם, פס' ט.

¹⁹ שם, פס' כ.

²⁰ שם, פס' כה-כו. אגב, גם היום הרביעי מקביל לראשון: ברביעי נבראים המאורות במקביל לאור בראשון. המחזור של אור-שמיים ומים-אדמה מתרחש פעמיים.

²¹ בויקרא (כ', כה) כתוב "ובין העוף הטמא לטהור" – העוף אינו נקרא שקץ (בפרשיית המאכלות האסורות בויקרא י"א בכלל לא מופיע ביטוי של טומאה כלפי העוף). וזאת המורכבות של העוף, שיש בו גם בחינת ארץ וגם שמיים. וכן כתוב בבראיתו: "ועוף יעופף על הארץ על פני רקיע השמים" (בראשית א', כ). כמו כן עיין בראשית ד', ב-ג; שם ח', כ.

לאוכלו נקרא טמא.²² וכן בעניין הדברים המטמאים את האדם - רק דברים שנמצאים על הארץ יש בהם עניין של טומאה. מפרשיות אחרות אפשר לראות שהארץ עצמה יכולה להיטמא²³ ואילו השמיים והמים לא. "וַיִּרְאוּ אֶת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וַתַּחַת רַגְלֵיוּ כְּמַעֲשֵׂה לַכִּנֹּת הַסִּפִּיר וּקְעָצָם הַשָּׁמַיִם לְטָהָר."²⁴ וכן בפרשיית הטומאה והטהרה בויקרא: "אֲךָ מֵעַן וּבֹרַךְ מִקְנֵה מַיִם יִהְיֶה טָהוֹר."²⁵ מקווה המים, שכל עניינו הוא גילוי הארץ, לא מקבל טומאה כפי שהיא עצמה מקבלת.

הארץ היא המגרש בו יחסי טמא/טהור מקבלים משמעות, יש בה את הפוטנציאל הגבוה אך גם את היכולת להידרדר. השמים והמים הובדלו כבר על ידי ה' ולכן כלפי האדם הם מחוץ למשחק; הם טהורים תמיד.²⁶ מנגד, הארץ ויושביה במצב מורכב יותר; חלקם טהורים, חלקם טמאים, חלקם לעיתים כך ולעיתים אחרת, ועל האדם לעשות את ההבדלה על ידי הדעת שלו.

ואם האדם נטמא? טהרתו היא על ידי מים, על ידי כך שהוא יוצא מהאדמה המורכבת אל עבר המים, שאין בהם תפיסת ידי אדם ואינם שאובים, אל מקווה המים שהוא אשבורן²⁷ - תחום, מכונס, מובדל. שם הוא נטהר, כשם שבגילוי היבשה ביום השלישי לבריאה נאמר: "יקוו המים אל מקום אחד". דין אשבורן במקווה הוא מעין שחזור של המקווה הבראשיתית שגילה את היבשה, ממנו למדו חכמים מהו מקווה מים.²⁸ וכבר כתב הרמב"ם:

²² ראה בפרשיית המאכלות האסורות בויקרא י"א.

²³ עיין ויקרא י"ח.

²⁴ שמות כ"ד, י. זה אינו פירוש מוחלט שכן התרגומים והפרשנים רואים את המילה "לטהר" כאן, כפירוש של שמים "טהורים מעננים" - בלי עננים.

²⁵ ויקרא י"א ל"ו.

²⁶ מלבד מים מנותקים, שהם כבר לא מים המובדלים מהקרקע ומכונסים במקום אחד.

²⁷ אשבורן = מים עומדים, לא זורמים, מכונסים במקום אחד.

²⁸ חיזוק לדברים אלה הוא תיאור הבריאה בתהלים ק"ד (ה-ט): "יָסַד אֲרֶץ עַל מְכוּנֶיהָ בַּל תִּמוּט עוֹלָם וָעֶד. תִּהְיוּם כְּלוּשׁ כְּפִיתוּ עַל הַרִים יַעֲמְדוּ מַיִם. מִן גְּעֵרְתָּךְ נִוּסוּן מִן קוֹל רַעֲמֶךָ יִחַפְּזוּן. יַעֲלוּ הַרִים יִרְדּוּ בַקְעוֹת אֵל מְקוֹם זֶה יִסְדֹּף לָהֶם. גְּבוּל שְׁמֵת בַּל יַעֲבְרוּן בַּל יִשׁוּבוּן לְכִסּוֹת הָאָרֶץ". תהום המים היו כלבוש המכסה את הארץ, וגערת ה' שילחה את המים אל המקווה שלהם - הימים, ובזאת חתם ה' גבול למים כך שלא ישובו. כאן אנו רואים שוב את העניין של גבילת המים, של התחיה.

[...] ואעפ"כ רמז יש בדבר כשם שהמכוין לבו לטהר כיון שטבל טהור ואף על פי שלא נתחדש בגופו דבר כך המכוין לבו לטהר נפשו מטומאות הנפשיות שהן מחשבות האון ודעות הרעות, כיון שהסכים בלבו לפרוש מאותן העצות והביא נפשו **במי הדעת** טהור [...]”²⁹.

הרמב"ם מביא שהטבילה צריכה כוונה, ומחזק את עניין המודעות בטומאה וטהרה. הוא מוסיף שאדם ששם לב למצבו ובעל מודעות עצמית, ומתוך כך בא לבחור בדרך בה הוא נשמר ממחשבות רעות, נחשב לטהור מאותם הדברים הרעים כבר מעצם ההחלטה שלו, כי החלטה זאת נחשבת לו כ"טבילה במי הדעת".

הצעה לעבודת ה'

כותב הרב סולובייצ'יק:

כשאישי ההלכה נתקל במעין מפכה חרש, הרי יש לו יחס אפרירי קבוע לתופעה ריאלית זו: הלכות מעין בנוגע לטבילת זב, טהרה בזוחלים, מטהר בכל שהוא, כשרותו למי חטאת וכו' וכו'. הוא מסתכל במעין, מתחקה על טיבו, שרשו ומהותו. ישנם בידו כללים וחוקים אפריריים, אידיאליים, הקובעים את אופי המעין, והוא משתמש בדינים הללו, כדי להסיק שמעתתא אליבא דהלכתא, אם המעין הריאלי מקביל לדרישת ההלכה האידיאלית או לא.³⁰

האדם שהרב סולובייצ'יק מתאר הוא אדם שכל דעתו היא 'דעת ההלכה' ותו לא. זה אדם שחווה את החיים מתוך המשקפיים ההלכתיים בלבד, בלי למצוא משמעות שאינה הלכתית במראות שהוא רואה. זאת בחינה מסוימת של דעת, מערכת מסוימת של הברלות, הפונה להלכה בלבד.³¹

ישנן אינסוף דרכים לחוות את החיים, על פי הנהגות, מחשבות או תפיסות שונות. כל אדם בוחר³² כיצד להסתכל על העולם ומהן אמות המידה שלו ביחס למציאות. אני מבין את הציווי "וְהִבְדַּלְתֶּם בֵּין הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה לְטְמֵאָה וּבֵין הָעוֹף הַטָּמֵא לְטוֹר וְלֹא תִשְׁקְצוּ אֶת נַפְשֵׁיכֶם בַּבְּהֵמָה וּבָעוֹף וּבְכָל אֲשֶׁר תִּרְמַשׁ הָאֲדָמָה אֲשֶׁר

²⁹ רמב"ם, הלכות מקוואות, פרק י"א הלכה י"ב.

³⁰ הרב סולובייצ'יק, איש ההלכה, עמ' 28-29.

³¹ זו אולי דוגמא קיצונית ונראית לא מציאותית מרוב החדגוניות שבה, אבל קשה שלא להעריך אדם אשר דעתו כולה בהלכה, ועל כן לא תהיה מציאות של עבירה בשוגג על ידו.

³² הבחירה גם היא נעוצה בדעת. עצם הבחירה מעידה על כך שהיו לפני הבחור מספר אפשרויות ביניהן הוא הבדיל וראה אותן כשונות, ומתוך הדעה האישית שלו פעל לפי אחת מהן.

הַבְּדִלְתִּי לָכֶם לְטֵמְאָה³³, כציווי על האדם להיות בדעת של חלוקת טמא/טהור, מותר לאכול/אסור לאכול בתור אמות המידה שלו ביחס למפגש עם בעלי חיים. התורה לא רק אומרת לנו לא לאכול את אשר אסור לנו, אלא להבדיל את הדברים - לחיות את ידיעות הטומאה.³⁴

לדעת לחזור: חזרה לדעת

האדם נברא מהאדמה ומקומו באדמה, ועל כן הוא יכול להיטמא - "וַיִּצְרֶה אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם עֶפְרָן מִן הָאֲדָמָה"³⁵. אבל לאדם יש גם דעת, באמצעותה הוא אמור להתנהל עם מערכת הטומאה והטהרה. לאור רעיונות אלה אני רוצה להציע עניין מסוים, אותו אני רואה כקריטי לחיים ולעבודת ה'.

אדם לפעמים מתנתק ממה שהוא מאמין בו, ממה שהוא הבין פעם. גם דברים שהוא למד והבין והוא מסוגל להסביר הוא לא יודע. לפעמים אדם מגיע לתפילה כשהוא מסוגל לספר לכל מי שישאל על מעלת התפילה ועל הלכותיה, ועדיין הוא מוצא את עצמו ממלמל ולא מבחין בברכות שחולפות. לפעמים אדם שומע על מקרה רע בחדשות או בסביבתו, והוא יכול להבין בדיוק מה קרה, אבל לא לדעת כלום, לא להיות מחובר; ומתוך כך - לא להרגיש.

העבודה התמידית היא להתעורר, להתחבר, לדעת. ואיך עושים את זה? ובכן, לפני הדעת יש בינה, שהיא ההבנה שהופכת לזיכרון וידע. מי שלא מבין את חוקי הטומאה והטהרה לא יוכל לחיות במודעות אליהם; מי שלא מכיר דרכים להיות מחובר לעולם ולחיות אותו לא יוכל להיות מחובר.³⁶

³³ ויקרא כ', כה.

³⁴ עוד מקום שהתורה מצווה להיות בדעת הוא בדברים ד', לט: "וַיְבָרֶךְ ה' יוֹם וַיְשַׁבֵּת אֵל לְבַבְךָ פִּי ה' וְהָאֱלֹהִים בְּשֵׁמֶיךָ מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתַּחַת אֵין עוֹד". הציווי דורש מאיתנו להיות תמיד בחוויה מודעת של אחדות הא-ל, לראות את המציאות דרך משקפיים של אמונה בה' ובאחדותו. ³⁵ בראשית ב', ז.

³⁶ בדיוק מהסיבה הזאת האדמו"ר הזקן כתב ספר של שנים עשר פרקים בשם 'שער הייחוד והאמונה', כדי להבין "מעט מזער" את ענייני אחדות הא-ל, ובכך לקיים "וידעת היום". למעשה, אפשר לומר שכל חסידות חב"ד בנוייה על העיקרון הזה, וכמות הספרות והמאמרים שיש להם בנושא אחדות הא-ל ומציאות הא-ל היא עצומה. אגב, אני גם מבין את כל החצי הראשון של תפילת 'עלינו לשבח' כחלק שבא להעמיק את המחשבה באחדות ה' ובכך להביא לידי קיום פסוק "וידעת היום" בו הוא חותם.

ואחרי הבינה יש לעורר את הדעת, וזאת בשני שלבים:
השלב הראשון היא עצת האדמו"ר הזקן בספר התניא:

והדעת הוא מלשון והאדם ידע את חוה והוא לשון התקשרות והתחברות שמקשר דעתו בקשר אמיץ וחזק מאוד ויתקע מחשבתו בחוזק בגדולת אין סוף ברוך הוא ואינו מסיח דעתו כי אף מי שהוא חכם ונבון בגדולת אין סוף ברוך הוא הנה אם לא יקשר דעתו ויתקע מחשבתו בחוזק ובהתמדה לא יוליד בנפשו יראה ואהבה אמיתית כי אם דמיונות שוא ועל כן הדעת הוא קיום המדות וחיותן והוא כולל חסד וגבורה פי' אהבה וענפיה ויראה וענפיה.³⁷

להעמיק במחשבה ובכך לחבר את ההבנה אל חוית החיים ואל המודעות. בהקשר זה, הטבילה במקווה היא היציאה אל המקומות המובדלים והברורים שהטומאה והקלקול לא שייכים בהם. יציאה משטף החיים אל המחשבה הברורה, הנבדלת מהמציאות של עבודת האדם על הארץ, כדי לשוב לעבודה טהורה.³⁸ בחב"ד כלי המחשבה זכים יותר ממידות הלב, ובדיוק בגלל זה צריך "מוח שליט על הלב" - אחד העקרונות הבסיסים בתורת חב"ד. כך אפשר להקביל בין עצת האדמו"ר למקווה: המקווה הזך שאינו מקבל טומאה ודרכו נטהרים מקביל למחשבה שהיא זכה ולא שייך בה קלקול ועל ידה מגיעים למצב מתוקן של חויה.

השלב השני הוא שאילת שאלות: לשאול מדי פעם 'מי אני?', 'מה מטרתני?', 'במה אני מאמין?', ולא לוותר עד שיש תשובה, עד שמגיעים למציאות של בחירה במבט הרצוי על החיים; מתוך כוונה ורצון ולא מתוך 'זרימה' עם התחושות שעוברות. צריך להתמודד עם המחשבות שלך ועם תפיסת העולם שלך, ולוודא שהיא הולמת את מה שאתה מאמין שנכון לחשוב ומה שנכון לתפוס. זאת היציאה מהמקווה אל העולם. בדיעה שאתה טהור יש להיות מודע לטומאה הסובבת אותך כדי לא לבוא חלילה טמא אל הקודש.

³⁷ תניא, ליקוטי אמרים, פרק ג'.

³⁸ ואין מים אלא תורה. טבילה בתורה, שכבר חתומה, גמורה ומכונסת על ידי ה' ואין בה 'תפיסת ידי אדם', כדי לצאת חזרה לעולם דרך תורה שבעל פה שבה - "יהי רצון שלא אומר על טמא טהור ועל טהור טמא".

על ידי הבחירות, ע"י ראיית החיים המכוונת והמזוקקת, תבוא ההבדלה - ראייה של המציאות על פי חלוקות שנבחרו על ידי האדם, ולא אלה שנכפו עליו על ידי החברה והעולם וסיפור חיים.³⁹

הצעתי היא שתמשיכו להתעורר ולהעיר את עצמכם, ולבחור שוב ושוב את הדרך ממנה אתם רואים את העולם ודרכה אתם חווים את החיים.⁴⁰

³⁹ עוד כיוון לעבודה הוא דעת פנימית והבדלה פנימית: יש בתוך הנפש כוחות רבים – מחשבות וכוחות שכליים, רגשות ותחושות, יצרים שונים – שכל אחד מהם מושך את האדם לכיוונים שונים, ואם האדם לא יהיה במודעות עצמית ובהבנה של מאבק הכוחות שמתחולל בתוכו התוצאות תהינה שליליות, גילוי הכוחות שלו יהיה חלקי ויכול להגיע למקומות לא טובים. לכן, שוב, דווקא ההבדלה בין הכוחות יוצרת חיבור ביניהם והופכת את המאבק לשיתוף פעולה המנוהל על ידי הבחירה והדעת.

⁴⁰ ישנם הרבה שאלות וכיוונים רבים של העמקה והרחבה בנושאים בהם נגעתי במאמר: בכלל לא עסקתי במעייין אלא רק במקווה. לאור הדברים, מה המקום של טהרה של מים שלא מגיעים מהשמיים (מים מבדילים) אלא מים שבאים מתוך הארץ עצמה? האם זה קשור לעניין שצמחים המחוברים לקרקע אינם נטמאים? דיברתי על מקווה כשייך לדעת – ומעייין הוא "מים חיים", האם אפשר להקביל זאת לעץ הדעת ועץ החיים? מה הם חיים בלי דעת – החיים לפני החטא? מה היחס בין שני סיפורי הבריאה (פרק א' ופרק ב') בהקשרים האלה? ומה עניין הנהרות המשקים את הגן? על רגל אחת אפשר להציע שיש שתי מערכות טומאה וטהרה: מערכת עץ הדעת של המקווה ומערכת עץ החיים של המעייין.